

Beata Edyta DWORAKOWSKA

Uniwersytet w Białymstoku

JĘZYKOWY OBRAZ CHRYSYTA W ROSYJSKICH PRZEKŁADACH WYBRANYCH WIERSZY JANA TWARDOWSKIEGO

Jan Twardowski mówił: poezja jest światem przeżyć i refleksji. Nie może jednak być zbyt mądra, bo nikt jej nie zrozumie¹. Piszę językiem niedzisiejszej poezji. Może nie mam racji, ale chciałbym mówić o sprawach wiary językiem jak najprostszym². Zamierzona przez poetę forma utworów: prosta, czytelna, pełna humoru również wtedy, kiedy dotyczy spraw poważnych, decyduje o popularności twórczości Twardowskiego. Ta niespotykana popularność wyraża się w ogromnych nakładach tomów jego wierszy oraz w wielu przekładach na języki obce.

Przedmiotem analizy w niniejszym artykule będą wiersze poety przetłumaczone na język rosyjski³ w porównaniu z tekstami oryginalnymi⁴. Ogólną cechą poezji Twardowskiego jest dostrzeganie i ukazywanie przez niego niezwykle bogactwa oraz różnorodności elementów i zjawisk otaczającego nas świata. Tematyka utworów koncentruje się wokół najważniejszych spraw egzystencjalnych. Mówi o ludzkich uczuciach, doświadczeniach, mówi o Bogu, o relacjach między Bogiem a człowiekiem, relacjach międzyludzkich i człowieka ze światem przyrody. Jedną z głównych cech poezji Twardowskiego, niezależnie od tematyki utworów, jest nastawienie na sacrum. Zofia Zarębianka określiła tę właściwość w sposób metaforyczny, stwierdzając, że jest to poezja mówiąca o „człowieku

¹ *Uśmiech Boga*. Rozmowa z księdzem Janem Twardowskim, poetą i humanistą. Rozmawiała Katarzyna Nicieja, „Dziennik Zachodni” 2001, nr 127, s. 9.

² *Wiersze, które niosą nadzieję*. Rozmowa z ks. Janem Twardowskim. Rozmawiała Maria Jentys, „Magazyn Literacki” 1999, nr 4, s. 31.

³ Твардовский Я., *Стухи*, Москва 2006.

⁴ Twardowski J., *Zaufałem drodze*. Wiersze zebrane 1932–2006, Warszawa 2007.

w przestrzeni Boga”⁵. Jadwiga Puzynina natomiast pisze, że „Warto wskazać na bliskość Księdza Twardowskiego – w jego sposobie postrzegania i opisywania świata widzianego przez pryzmat ludzkiej psychiki i języka – wobec kognitywizmu. Ksiądz Jan, podobnie jak kognitywiści, liczy się w opisie języka w działaniu z podmiotowymi punktami widzenia, perspektywą, z różnymi ocenami tych samych zachowań czy zjawisk, dostrzega nakładanie się na siebie różnych ram pojęciowych, [...] wskazuje na nieostrość granic między kategoriami jak sacrum i profanum, wierzący i niewierzący, żywi i umarli”⁶.

Zawarte w tytule artykułu określenie „językowy obraz Chrystusa” oznacza, że zaproponowana analiza mieści się w modelu badawczym lingwistyki kulturowej, nawiązującej do paradygmatu kognitywnego. Podstawową kategorią badawczą jest językowy obraz świata (JOS), który jest osadzony w kulturze i odzwierciedla sposób kategoryzowania i wartościowania rzeczywistości przez daną społeczność⁷. W niniejszym artykule językowy obraz Chrystusa będzie rozpatrywany w dwóch wymiarach. W ramach analizy monolingwalnej celem będzie wyszczególnienie cech Chrystusa w JOS polszczyzny. Natomiast w ramach analizy bilingwalnej – pokazanie, co dzieje się z JOS, gdy się go przeniesie na inny język, w tym przypadku – rosyjski.

Narzędziami opisu znaczeń w teoriach kognitywistów są różnego rodzaju modele, odpowiadające schematycznym obrazom przedmiotów. Rekonstrukcja badawcza JOS danej społeczności etnicznej jest rekonstrukcją obrazu potocznego, który jest kategoryzowany. Podstawową metodą badawczą jest profilowanie, czyli wyodrębnianie z całej bazy wybranych struktur – elementów tej bazy⁸. W dalszej części zajmę się opisem poetyckiego profilu Chrystusa w wybranych wierszach Twardowskiego.

⁵ Zarebianka Z., *Poezja wymiaru sanctum. Kamieńska, Jankowski, Twardowski*, Lublin 1992, s. 15.

⁶ Puzynina J., *Ksiądz Jan Twardowski – poeta i człowiek*, [w:] *A to co na krótko może być na zawsze...* Pokłosie spotkania poświęconego pamięci księdza Jana Twardowskiego, pod red. E. Hoffman-Piotrowskiej i J. Puzyniny, Warszawa 2007, s. 25.

⁷ Zob. Lakoff G., Johnson M., *Metafory w naszym życiu*, przekł. T. Krzeszowski, Warszawa 1988; Tabakowska T., *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*, Kraków 1995; Langacker R., *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, tłum. H. Kardela, Lublin 1995; Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006 i inni.

⁸ Zob. Bartmiński J., Niebrzegowska S., *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] PJT 1998, s. 211–224; Grzegorzczkowska R., *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*, [w:] PJT 1998, s. 9–18.

Kreślenie idiolektalnego obrazu świata zakłada schematyczność opisu. W analizowanym materiale są takie utwory, które w sposób samodzielny stanowią podstawę do wyinterpretowania profilu badanego pojęcia. Do prezentacji wybrałam fragmenty utworów bądź utwory, na podstawie których możemy stwierdzić, jaki obraz Chrystusa wyłania się w poezji Twardowskiego oraz to, jak poeta wykorzystuje możliwości tkwiące w języku, by ten obraz wykreować.

Anna Pajdzińska stwierdza: „Jednym z ważnych problemów współczesnej poezji polskiej, tak bogatej i różnorodnej, jest Absolut, Rzeczywistość Niepojęta, którą zwykło się określać mianem Boga”⁹. Jest to także jeden z głównych tematów w twórczości Twardowskiego. Należy zauważyć, że w języku polskim leksem „Bóg” charakteryzuje się wewnętrzną wieloznacznością. Bóg określa zarówno Boga w Trójcy Jedynej, jak też Boga Ojca oraz Chrystusa – czasem trudno powiedzieć, o które z tych znaczeń w danym tekście chodzi. Referencja podstawowych imion Boga wprowadza niejasność językowego obrazu Boga. Najczęściej pojawiające się indeksowe i opisowe imiona Boga – Chrystusa w analizowanych wierszach Twardowskiego to: *Jezus, Bóg niepodobny do Boga, baranek wytargany za uszy, Pan Jezus niewierzących, Jezus człowiek, Pan*. Oprócz imion własnych i wyrażen w różnym stopniu nazywających, w danych utworach na oznaczenie Chrystusa stosowane są wyrażenia o funkcji wskazującej. Bardzo często stosowany jest zaimek osobowy 2 osoby l. poj. *Ty*. Podobnie jak *nomina propria* odsyła on do pewnego obiektu, pozwala na jego identyfikację, różni się jednak od nich konwencją identyfikującą. Zaimек ten może służyć poetyckiej wieloznaczności, poza tym ułatwia budowanie nieoficjalnego nacechowanego bezpośredniością kontaktu między nadawcą i adresatem. Używając osobowego *Ty* w wypowiedziach skierowanych do Chrystusa, poeta buduje poczucie bliskości człowieka z Bogiem. Pośrednio o Chrystusie mówią w wierszach pojawiające się epitety, zdania względne, apozycje, antytezy, zdania bliskie definicyjne, o których będzie mowa w dalszej części artykułu.

Sposób mówienia Twardowskiego o Chrystusie przedstawia poetyckie pojmowanie Chrystusa, które nakłada się częściowo na pojmowanie potoczne. To ostatnie nie jest naiwne, a ukształtowane w ramach religij-

⁹ Pajdzińska A., *Językowy obraz Boga i szatana w polskiej poezji powojennej*, [w:] B. Kreja, *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, Gdańsk 1999, s. 157.

ności chrześcijańskiej¹⁰. W katechizmach mówi się o Chrystusie jako Synu Bożym, Synu Maryi, Mesjaszu, Odkupicielu i Zbawicielu, posiadającym określone atrybuty. W najnowszym katechizmie podstawę wyjaśniania pojęcia Chrystusa stanowią sformułowania zawarte w *Credo: Wierzę [...]* w Jezusa Chrystusa, Syna Bożego Jednorodzonego [...]. Podstawowym źródłem pisany kreującym obraz Chrystusa jest Nowy Testament. Chrystus jest „wypełnieniem biblijnego kerygmatu miłości Boga do ludzi”¹¹, gdyż jest On prawdziwym Bogiem, ale i prawdziwym człowiekiem, daje zatem ludzkości odpowiedź na pytanie o istotę boskości i istotę człowieczeństwa¹².

W wielu utworach Jana Twardowskiego uwaga skupiona jest na atrybutach Chrystusa. Jednocześnie należy zauważyć, że wiersze, mówiąc o Synu Bożym, mówią też i o człowieku. Obraz człowieka, jego postawa wobec Boga, uzupełnia obraz Chrystusa. Jolanta Kowalewska-Dąbrowska pisze: „Profil jest elementem całej struktury pojęciowej (bazy) przywoływanej przez wyrażenie językowe. W każdym z profili występuje różna hierarchia cech, ponieważ kategoria nadrzędna wyznacza wybór i porządek kategorii pozostałych”¹³. Z wierszy Twardowskiego można wyinterpretować kilka struktur kognitywnych, o których można powiedzieć, że są wariantami obrazu Chrystusa. Podstawowymi profilami, które zostaną tu omówione, są profile Chrystusa-Boga i Chrystusa-człowieka. W tych profilach zawierają się istotne cechy Chrystusa, które mogą współtworzyć inne profile, np. Zbawcy, Odkupiciela, Nauczyciela. Podstawowymi pytaniami, na które postaram się odpowiedzieć, posługując się tekstami poety, są: kim jest Chrystus? Jakie są Jego atrybuty? Jaki jest stosunek Chrystusa do człowieka? Przedstawiony poniżej obraz Chrystusa jest niepełny, ponieważ materiał egzemplifikacyjny był ograniczony ramami przekładu na język rosyjski. Na podstawie przeanalizowanych wierszy można stwierdzić, że Chrystus jawi się przede wszystkim jako człowiek. Twardowski najmocniej podkreśla w Je-

¹⁰ Zob. Kowalewska-Dąbrowska J., *Językowy obraz Boga i człowieka w poezji Jana Twardowskiego*, Gdańsk 2008, s. 56.

¹¹ Rybka M., Sławek J., *Językowy obraz Boga w poezji ks. Jana Twardowskiego*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, pod red. S. Mikołajczaka i ks. T. Więclawskiego, Poznań 2005, s. 429.

¹² Zob. Karwala M., *Metafizyka oczywistości (O poezji ks. Jana Twardowskiego)*, Kraków 1996, s. 22.

¹³ Kowalewska-Dąbrowska J., op. cit., s. 61.

zusię to, co ludzkie. Chrystus, jak każdy z nas, wykonuje szereg zwykłych codziennych czynności. Bóg-człowiek Twardowskiego myśli o nas (ludziach), spogląda na otaczający świat, płacze, chodzi między nami, nie wyjeżdża na zachód itd. Potwierdzeniem tego są poniższe fragmenty wierszy:

Jezus myśli o nas w liter ciemnym stuku
jak trudno w niebo wstąpić spod robactwa druku (***, s. 293)

stanął w kącie załamał odjęte z krzyża ręce
i pomyślał
chyba to wszystko nie dla mnie (*Spojrzał*, s. 343)

dziękuję Ci za to [...]

że wierzyłeś w możliwe niemożliwe

że nie wiedziałeś na religii co dalej

i łza Ci stanęła w gardle jak pestka (*Pewność niepewności*, s. 401)

Pan Jezus niewierzących
chodzi między nami
czasami się zatrzyma
stoi jak krzyż twardy (*Pan Jezus niewierzących*, s. 404)

Jezu [...]

nie wyjeżdżasz na zachód by kupić mieszkanie [...]

nie budujesz kościoła z pustaków

lecz z żywego serca

nie odkładasz na wszelki wypadek (*Zmartwienie*, s. 682)

Dziękuję Ci że miałeś ręce nogi ciało
że przyjaźniłeś się z grzeszną Magdaleną
że wyrzuciłeś na zbitą głowę kupców ze świątyni
że nie byłeś obojętną liczbą doskonałą (*Dziękuję*, s. 742)

Jednocześnie w poezji Twardowskiego Chrystus jest Synem Bożym, z którym podmiot liryczny toczy nieustanne rozmowy. Chrystus to Bóg najbliższy człowiekowi, Bóg osobowy, umiejący słuchać i wspierać, kochający, a jednocześnie doświadczający ludzkiego cierpienia, uczący wytrwałości i ufności. Twardowski, wychodząc z założenia, że „wszystkie słowa sprawiają, że się widzi tylko połowę”¹⁴, nie nadużywa ich i zamiast nazywać bądź określać Chrystusa, woli ukazywać Go w działaniu. Jezus wchodzi zamkniętymi drzwiami i błogosławi, nie lęka się i umiera na krzyżu z miłości do ludzi, powstaje z grobu, wstępuje do nieba, jak na przykład w poniższych tekstach:

¹⁴ Grabowski S., *Ksiądz Jan Twardowski. Szkice o poezji*, Warszawa 1999, s. 141.

wszedłeś nagle zamkniętymi drzwiami –
 i złożyłeś mi ręce na głowie,
 ręce swoje ranami pokryte [...]
 To Ty, Jezu, co się z Tobą stało?
 Krzyż rzuciłeś w pobliskich kasztanach (*Spotkanie piątkowe*, s. 215)

Teraz wiem
 że musisz być [...]
 zbawiający i umiejący słuchać
 skoro nie lękałeś się umierać z miłości
 skoro nie bałeś się być słabym
 oddychać ciężko po każdym złudzeniu
 być zbitym na kwaśne jabłko (*Wiem*, s. 371)

Nie dlatego że wstałeś z grobu
 nie dlatego że wstąpiłeś do nieba
 ale dlatego [...]
 że skurczyłeś na krzyżu jak czapla szyję
 za to że umarłeś na krzyżu jak Bóg niepodobny do Boga
 bez lekarstw i ręcznika mokrego na głowie
 za to że miałeś oczy większe od wojny
 jak poległi w rowie z niezapominajką (*Dlatego*, s. 384)

Mówił: – Przyjdź
 czekam
 tylko nie licz na cuda
 do mnie się idzie przez ogień (*Ogień*, s. 964)

W poezji Twardowskiego ważną rolę odgrywa także relacja między Bogiem a człowiekiem. Jest to relacja bliskości, chociaż można tu także zauważyć dystans pomiędzy człowiekiem a Chrystusem, wynikający z szacunku, świadomości własnej małości i ułomności wobec wielkości Boga¹⁵. Człowiek odczuwa ból i smutek po odejściu Chrystusa, kryje się w Jego ranach, trzyma Go za palec. Podmiot liryczny składa swoje życie pod stopy Pana. Relacje Chrystus – człowiek – Chrystus opisują m.in. poniższe fragmenty utworów:

To Ty Jezu, co się z Tobą stało?... [...]
 cierpień ziemskich mi teraz zbyt mało
 ukrytemu nagle w ranach Twoich.
 A co będzie, gdy odejdiesz nocą?
 Ból powróci, smutek, niepokoje...
 Słyszę jeszcze choć brzozy trzepocą –
 Szept jak potok: – Rany moje kochaj (*Spotkanie piątkowe*, s. 215)

¹⁵ Zob. Rybka M., Sławek J., op. cit., s. 430.

Jezu [...] trzymałem się tylko Ciebie za palec
(*Niekoniecznie na pewno*, s. 356)

Zamiast śmierci
racz z uśmiechem
przyjąć Panie
pod Twe stopy
życie moje
jak różaniec (*Jezu, ufam Tobie*, s. 1132)

Z przedstawionymi profilami Chrystusa wiążą się ściśle wielorakie atrybuty, powiązane ze sobą na różne sposoby. Jan Twardowski charakteryzuje Jezusa bezpośrednio i pośrednio, wykorzystując do tego celu różne środki językowe. Na wybrane przymioty Boga-człowieka wskazują nazwy indeksowe, opisy działań, zachowań wspomniane już wcześniej, jak też epitety, porównania, definicje poetyckie. Analizowane wiersze wskazują na zbawczą moc Chrystusa, na Jego ludzką naturę, opisują życie i śmierć Jezusa oraz wskazują na Jego wszechobecność. Jezus umiera na krzyżu jak skazaniec, a jednocześnie jest wieczny i nieśmiertelny. Jest znany ze słyszenia, przedyskutowany a równocześnie solidnie przemilczany i omijany. Jest także bity i, jak każdy z nas, bywa smutny, serdeczny, bezbronny, np.:

Jezu na krzyżu od nieba do ziemi (*Niekoniecznie na pewno*, s. 356)

Teraz wiem
że musisz być
przeraźliwie doskonały
wieczny i nieśmiertelny
nierozpoczęty i nieskończony (*Wiem*, s. 371)

dziękuję Ci za to
że byłeś pewny że niepewny (*Pewność niepewności*, s. 401)

Pan Jezus niewierzących [...]

trochę znany z Cepelii

trochę ze słyszenia

przemilczany solidnie

w porannej gazecie

bezpartyjny

bezbronny

przedyskutowany

omijany jak

stary cmentarz choleryczny

z konieczności szary

więc zupełnie czysty (*Pan Jezus niewierzących*, s. 404)

Jezusa pędzonego do obozu batem (*Wobec bólu*, s. 413)

Smutny Jezus z gołymi plecami (*Wszystko smutne*, s. 585)

Patrząc Jezus na brzegu

wydawał się łatwy

taki do serca na co dzień (*Ogień*, s. 964)

Obraz Chrystusa przedstawiony w analizowanych wierszach jest obrazem Boga Nowego Testamentu: Boga przebaczącego, zbawiającego, a nie Boga surowego, karzącego. Jednocześnie w poetyckich tekstach Twardowskiego Jezus jest „Bogiem niepodobnym do Boga”. Autor przedstawia Go jako bitego, nagiego, upokorzonego, cierpiącego człowieka, który oczekuje pomocy. Chrystus jest Osobą o skromnej naturze, pragnącą jedynie Kościoła, modlitwy i cichych uczynków, a nie triumfalistycznych ceremonii¹⁶, czego potwierdzeniem są słowa wiersza *Spojrzał*:

Spojrzał

na gotyk co stale stroi średniowieczne miny

na osiemnastowieczny ołtarz jak barokową trumnę na szcurzych łapkach

na włochate dywany które zmieniają nasze kroki w skradające się koty

na żyrandol jak dziedziczkę w krynolinie

na jaśnie oświecony sufit

na pyszno pokutne klęczniki

na anioła co stale o jeden numer za mały

na liście co w świetle lampki czerwonej wydają się czarne

stanął w kącie załamał odjęte z krzyża ręce

i pomyślał

chyba to wszystko nie dla mnie (s. 343)

Na podstawie przedstawionego obrazu Chrystusa można stwierdzić, że w poezji Twardowskiego nie znajdujemy jednej odpowiedzi na pytanie: jaki jest Chrystus? Jawi się On wielorako, gdyż zmianom ulega perspektywa podmiotowa, a czysto podmiotowe wyznanie zmienia się w rzeczywistą sytuację. Ta monolingwalna analiza dała nam JOS polszczyzny.

Druga część rozważań pozwoli nam pokazać, co się dzieje z tym obrazem w „przymusowej sytuacji przekładu”¹⁷. Oczywiście tezą jest, że każdy język opisuje i wyraża świat zewnętrzny w sobie tylko właściwy sposób,

¹⁶ Ibidem, s. 430.

¹⁷ Por. Gadamer H.-G., *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, tłum. B. Baran, Kraków 1993, s. 355.

przedstawiając własną interpretację świata. Równocześnie trzeba zakładać, że różnice te nie podważają faktu istnienia tej samej rzeczywistości, a co za tym idzie subiektywna siatka pojęciowa utrwalona w danych językach nie powoduje wzajemnej nieprzekładalności języków¹⁸. Analiza przekładu danych treści na język dysponujący innymi środkami może odsłaniać szczególne cechy materiału wyjściowego, niewidoczne w analizie monolingwalnej. Moim celem jest opisanie przekładu w kategoriach JOS manifestujących się w parze językowej polsko-rosyjskiej. Wybór analizowanego materiału językowego nie jest obojętny dla JOS. Teksty dotyczą poezji religijnej, która realizowana za pomocą środków języka naturalnego, nie pozostaje wolna od wpływu tego języka. Podstawowe pytanie brzmi: czy analizowane dwuteksty opisują ten sam obraz Chrystusa za pomocą różnych narzędzi, czy możemy raczej mówić o odrębnym obrazie Chrystusa w przekładzie rosyjskim? Obraz Boga w języku rosyjskim, podobnie jak w języku polskim, wywodzi się przede wszystkim z Biblii. Stosunek współczesnej literatury rosyjskiej do tego podstawowego źródła dwóch wielkich religii stanowi problem złożony, istotny dla dokonujących się ostatnio w Rosji przemian światopoglądowych i obyczajowych¹⁹. Współczesne prawosławie jest coraz częściej postrzegane jako religia żywej i nieprzerwanej łączności z Kościołem, „posiadająca pełnię wiary i życia duchowego, pełnię, w której elementy dogmatu i modlitwy, teologii i duchowości, tworzą integralną i organiczną całość”²⁰. Na przełomie XX i XXI wieku miliony dawnego społeczeństwa radzieckiego zwróciły się ku prawosławiu, traktując je jako jeden z wyróżników własnej tożsamości narodowej i kulturowej. W ostatnich latach znaczna część tego społeczeństwa cechuje się pozytywnym stosunkiem do religii, co przejawia się m.in. większym zainteresowaniem poezją religijną.

Aby odpowiedzieć na pytanie o obraz Chrystusa w języku i realiach rosyjskich, należy prześledzić techniki i strategie, jakie zastosowali tłumacze w procesie przekładu w celu rekonstrukcji JOS. Wybór jednostek dostosowanych do realiów języka docelowego, mimo istnienia odpowiedników tożsamyh, ujawnia odrębność JOS pomimo pozornej analogii semantycznej. Natomiast restytucja wyjściowego JOS dokonuje się poprzez

¹⁸ Por. Grzegorzyczkowa R., *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Językowy obraz świata*, Lublin 1999, s. 45.

¹⁹ Zob. Supa W., *Biblia a współczesna proza rosyjska*, Białystok 2006, s. 7.

²⁰ Ware K., *Królestwo wnętrza*, przeł. W. Misijuk, Lublin 2003, s. 25.

dostosowanie jednostki przekładu języka docelowego do wymogów wyjściowego JOS. Zastosowane techniki tłumaczenia bazują na dwóch podstawowych strategiach tłumaczeniowych, charakteryzujących się odmiennym podejściem do świata wyjściowego. Różnią się one od siebie podkreśleniem ważności środków języka wyjściowego bądź docelowego.

Analiza badanych dwutekstów wierszy Twardowskiego wykazała, że większość jednostek przekładu obrazujących Chrystusa w języku polskim została przetłumaczona na język rosyjski w sposób dosłowny. Świadczy to o jednakowym bądź bardzo zbliżonym postrzeganiu Jezusa w obu językach. Należy zaznaczyć jednocześnie, że przekład dosłowny to nie przekład „słowo w słowo”, a raczej tłumaczenie wierne, w którym jeden sens tekstu ma być chroniony przed wielością interpretacji. Szczególnej ochronie podlega sens tekstu, będący wynikiem boskiej inspiracji. W przekładzie utworów dotyczących Boga, w tekstach sakralnych, subiektywny czynnik ludzki zostaje ograniczony do minimum. W przeważającej liczbie badanych tekstów można posłużyć się stwierdzeniem, że wiersze Jana Twardowskiego w przekładzie czyta się jak oryginał. Większość analizowanych określeń, cech Chrystusa została przetłumaczona na język rosyjski dosłownie, co obrazują m.in. wyszczególnione fragmenty wierszy:

stanął w kącie załamał odjęte z krzyża ręce
i pomyślał
chyba to wszystko nie dla mnie (*Spojrzał*, s. 343)

Он встал в углу заламывая отъятые от креста руки
и подумал
пожалуй все это не для меня

Pan Jezus niewierzących
chodzi między nami
czasami się zatrzyma
stoi jak krzyż twardy (*Pan Jezus niewierzących*, s. 404)

Иисус неверующих
ходит среди нас
временами останавливается
стоит суровый как крест

Teraz wiem
że musisz być [...]
zbawiający i umiejący słuchać
skoro nie lękałeś się umierać z miłości
skoro nie bałeś się być słabym
oddychać ciężko po każdym złudzeniu (*Wiem*, s. 371)

Теперь я знаю: Ты [...] избавляющий и умеющий слушать не боясь быть слабым умирать от любви тяжело дышать после каждой ошибки

brudny od łez podnoszę Ciebie stale we mszy jak baranka wytarganego za uszy (*Dłatego*, s. 384)

измазанный слезами я возношу Тебя всегда во время мессы как оттасканного за уши барашка

Teraz wiem że musisz być przeraźliwie doskonały wieczny i nieśmiertelny nierozpoczęty i nieskończony (*Wiem*, s. 371)

Теперь я знаю: Ты непостижимо совершенен вечен и бессмертен бесконечен и безначален

Poza przekładem dosłownym w porównywanych dwutekstach odzyskać można także szereg transformacji leksykalnych i gramatycznych. Taki sposób tłumaczenia spowodowany jest potrzebą zrozumiałości tekstu dla czytelnika przekładu, jak też normalizacją językową. Uwzględnienie takich potrzeb związane jest z zabiegami adaptacji językowej, zaś przywłaszczenie językowe powoduje adaptację na poziomie „obrazu świata”.

W analizowanych tekstach przekładu najczęściej pojawiającą się transformacją leksykalną, według klasyfikacji Reckera²¹, jest **przekształcenie całościowe**, czyli technika polegająca na użyciu w języku przekładu jednostki tłumaczeniowej nie mającej bezpośredniego związku logicznego z ekwiwalentną jednostką oryginału. Przekład staje się wówczas syntezą znaczeń bez odczuwalnego związku z analizą²². Tę technikę ilustrują poniższe przykłady:

²¹ Zob. Рецкер Я. И., *Теория перевода и переводческая практика*, Москва 1974.

²² Por. Wadas-Woźny H. U., *Teoria i praktyka przekładu – wybrane zagadnienia (gramatyka porównawcza języka polskiego i rosyjskiego)*, Siedlce 2004, s. 56.

To Ty Jezu... (*Spotkanie piątkowe*, s. 215)
 Господи, это Ты...

a Jezus myśli o nas w liter ciemnym stuku
 jak trudno w niebo wstąpić spod robactwa druku (***, s. 293)
 и мыслит Иисус под литер темный стук
 как же вырваться в небо из-под пресса наук

Teraz wiem
 że musisz być
przeraźliwie doskonały (*Wiem*, s. 371)
 Теперь я знаю: Ты
непостижимо совершенен

skoro nie lękałeś się [...] oddychać ciężko po każdym złudzeniu
być zbitym na kwaśne jabłko (jw.)
 не боялся [...] тяжело дышать после каждой ошибки
быть избитым до полусмерти

że skurczyłeś na krzyżu jak czapla szyję (*Dłatego*, s. 384)
 что на кресте Ты шею согнул как журавль

Jezusa pędzonego do obozu batem (*Wobec bólu*, s. 413)
 Христа которого прикладом gonят в лагерь

nie odkładasz na wszelki wypadek (*Zmartwienie*, s. 682)
 не откладываешь на черный день

Jezus [...] taki do serca na co dzień (*Ogień*, s. 964)
 Иисус [...] внятный сердцу как истина każdego дня

Drugim, co do częstotliwości użycia, przekształceniem jest **rozwiniecie logiczne**, technika przekładowa bardzo bliska przekształceniu całościowemu, polegająca na zastąpieniu danej jednostki języka wyjściowego najczęściej relatywnie większą jednostką języka docelowego. Jednocześnie jest to zamiana odpowiednika słownikowego – kontekstowym, powiązany z nim logicznie na podstawie teorii „zazębiania się” znaczeń, gdzie część pola jednego pojęcia wchodzi w skład pola znaczeniowego pojęcia drugiego. W procesie przekładu zamienia się proces jego przyczyną, przyczynę skutkiem i odwrotnie, skutek procesem, cechę przedmiotem, np.:

krzyż rzuciłeś w pobliskich kasztanach (*Spotkanie piątkowe*, s. 215)
 Крест Свой Ты бросил где-то рядом в каштанах

Spojrzał [...]

na jaśnie oświecony sufit

na pyszno pokutne klęczniki [...]

na liście co w świetle lampki czerwonej wydają się czarne

(*Spojrzał*, s. 343)

Он посмотрел [...]

на потолок его светлость

на скамеечки чтобы кающимся стоять на коленях [...]

на листья что в свете красной лампадки отливают чернью

za to że miałeś oczy większe od wojny

jak poległi w rowie z niezapominajką (*Dłatego*, s. 384)

za to что Твои глаза были огромней войны

как у лежащих в окопе с незабудками

Pan Jezus [...]

przedyskutowany (*Pan Jezus niewierzących*, s. 404)

Иисус [...]

о нем поговорили

Jezu [...]

jak Ты sobie dasz radę w życiu (*Zmartwienie*, s. 682)

Иисусе [...]

как Ты справишься с жизнью

tylko nie licz na cuda

do mnie się idzie przez ogień (*Ogień*, s. 964)

ну а ты не жди – чудес не будет

ко мне идут сквозь море огня

Trzecią, co do wielkości, grupę stanowią jednostki przetłumaczone na język rosyjski z zastosowaniem **generalizacji**. Jest to technika przekładowa polegająca na użyciu w tekście docelowym jednostki o znaczeniu ogólniejszym niż dana jednostka tekstu wyjściowego²³. Oto przykładowe jednostki przekładu o szerszym polu semantycznym niż ekwiwalentne jednostki oryginału:

Nie dlatego że wstałeś z grobu

nie dlatego że wstałeś do nieba (*Dłatego*, s. 384)

Не потому что Ты восстал из гроба

не потому что вознесся на небо

Pan Jezus [...]

Trochę znany z Cepelii (*Pan Jezus niewierzących*, s. 404)

Иисус [...]

Немного знакомый по художественному салону

²³ Zob. Lukszyn J. (red.), *Tezaurus terminologii translatorycznej*, Warszawa 1998, s. 100.

smutny Jezus z gołymi plecami (*Wszystko smutne*, s. 585)
 печальный Иисус полунагой

Są chwile kiedy się odchodzi
 Od Aniołów Stróżów nawet Cherubinów (*Anioł*, s. 663)
 Бывают минуты когда отдаляешься
 от Ангелов-Хранителей и даже Херувимов

Jezu [...] głosisz tylko prawdę
nie wyjeżdżasz na zachód by kupić mieszkanie (*Zmartwienie*, s. 682)
 Иисусе [...] Ты говоришь только правду
не едешь на Запад чтобы купить квартиру

Zamiast śmierci
 racz z uśmiechem
 przyjąć Panie
pod Twe stopy
 życie moje
 jak różaniec (*Jezu, ufam Tobie*, s. 1132)
 Вместо смерти
 Ты прими
 с улыбкой Боже
 жизнь мою
 что как розарий
пред Тобюю

Kolejne transformacje leksykalne w analizowanych dwutekstach reprezentowane są pojedynczymi przykładami. Są to:

Konkretyzacja – technika odwrotna do generalizacji, „polegająca na użyciu w tekście docelowym jednostki o znaczeniu bardziej szczegółowym niż dana jednostka tekstu wyjściowego”²⁴, np.:

Spojrzał [...] na włochate dywany które zmieniają nasze kroki w skradające się koty
 (Sporządzał, s. 343)

Он посмотрел [...] На мохнатые ковры превращающие наши ноги в кошачьи

za to że umarłeś jak Bóg niepodobny do Boga
 bez lekarstw i ręcznika mokrego na głowie
 за то что Ты умер как Бог непохожий на Бога
 без лекарств и мокрого полотенца на лбу

²⁴ Ibidem, s. 162.

Dyferencjacja znaczeń, czyli technika bardzo zbliżona do konkretyzacji, polegająca na zawężeniu pola semantycznego jednostki w języku docelowym z jednoczesnym zróżnicowaniem znaczenia²⁵, np.:

Patrzę Jezus na brzegu
wydawał się łatwy (*Ogień*, s. 964)
Смотрю а на берегу – Иисус
Он казался простым

Przekład **antonimiczny**, polegający na częściowej lub całościowej przeciwstawności semantycznej jednostek w języku docelowym w porównaniu z jednostką oryginału. Technika ta wyraża się zastosowaniem antonimu na poziomie wyrazu lub zastąpieniu konstrukcji twierdzącej – przeczącą i odwrotnie, np.:

Pan Jezus niewierzących [...] przemilczany solidnie
w porannej gazecie (*Pan Jezus niewierzących*, s. 404)
Иисус неверующих [...] добросовестно не упомянутый
утрненной газетой

Poza wskazanymi przekształceniami leksykalnymi w badanych dwutekstach pojawiają się także transformacje czysto techniczne, określone w klasyfikacji Barchudarowa²⁶ jako dodanie i opuszczenie. Są one najczęściej spowodowane potrzebą dostosowania tekstu przekładu do norm języka docelowego. Jednocześnie pojawiają się przykłady zastosowania tych technik, będące wynikiem decyzji tłumacza, jego strategii bądź idiolektu. W badanych tekstach tłumacze częściej zastosowali **dodanie**, czyli wprowadzenie dodatkowej informacji do tekstu przekładu, wyrażenie explicite tego, co w tekście wyjściowym zawarte było implicite²⁷, np.:

i złożyłeś mi ręce na głowie
ręce swoje ranami pokryte [...] szept jak potok [...] (*Spotkanie piątkowe*, s. 215)
и руки на голову мне возложил внезапно
руки Свои израненные, снятые со креста
шепот как горный поток [...]

²⁵ Zob. Wadas-Woźny H. U., op. cit., s. 55.

²⁶ Zob. Бархударов Л. С., *Язык и перевод*, Москва 1975.

²⁷ Por. Lukszyn J., op. cit., s. 383.

Teraz wiem (*Wiem*, s. 371)

Теперь я знаю: Ты

dziękuję Ci za to [...]

że nie wiedziałeś na religii co dalej

i łza Ci stanęła w gardle jak pestka [...]

nie mówiąc

powiedziałeś mi tyle o Bogu (*Pewność niepewności*, s. 401)

Спасибо Тебе за то что [...]

не знал ответа на вопрос что дальше

спасибо за то что слезы Тебе подступали к горлу [...]

и не сказав ничего столько сказал мне о Боге

Мówił: – Przyjdź (*Ogień*, s. 964)

Он говорил: – Приходи

Sytuacja odwrotna zdarza się rzadziej w tekstach przekładu. Przykłady **opuszczenia**, czyli techniki polegającej na zmniejszeniu redundancji tekstu wyjściowego²⁸ to m.in.:

a Jezus myśli o nas w liter ciemnym stuku

jak trudno w niebo wstąpić spod robactwa druku (***, s. 293)

и мыслит Иисус под литер темный стук

как же вырваться в небо из-под пресса наук

Spojrzał

na gotyk co stałe stroi średniowieczne miny [...]

na włochate dywany które zmieniają nasze kroki

w skradające się koty (*Spojrzał*, s. 343)

Он посмотрел

на готику что строит средневековые мины [...]

на мохнатые ковры превращающие наши ноги в кошачьи

Dziękuję Ci za to [...]

że nie wiedziałeś na religii co dalej

i łza Ci stanęła w gardle jak pestka (*Pewność niepewności*, s. 401)

Спасибо Тебе за то что [...]

не знал ответа что дальше

что слезы Тебе подступали к горлу

Pan Jezus niewierzących (s. 404)

Иисус неверующих

W procesie przekładu zastosowanym transformacjom leksykalnym towarzyszą bardzo często różnego typu **przekształcenia gramatyczne**.

²⁸ Zob. Tomaszewska T., *Terminologia tłumaczenia. Przekład i adaptacja*, Poznań 2004, s. 72.

W tekstach docelowych pojawiają się zmiany szyku, zamiana konstrukcji przyimkowych bezprzyimkowymi i odwrotnie, zamiana form słów, części mowy, liczby pojedynczej mnogą, słowa wyrażeniem i odwrotnie i inne, np.:

wszedłeś nagle zamkniętymi drzwiami –
i złożyłeś mi ręce na głowie,
ręce swoje ranami pokryte (*Spotkanie piątkowe*, s. 215)
Ты вдруг вошел в мою дверь, что была заперта –
и руки на голову мне возложил внезапно,
руки Свои израненные, снятые со креста

na osiemnastowieczny ołtarz (*Spojrzał*, s. 343)
на алтарь восемнадцатого века

stanął w kącie załamał odjęte z krzyża ręce (jw.)
Он встал в углу заламывая отъятые от креста руки
oddychać ciężko po każdym złudzeniu (*Wiem*, s. 371)
тяжело дышать после каждой ошибки

dlatego że brudny od łez podnoszę Ciebie
stale we mszy (*Dlatego*, s. 384)
потому что измазанный слезами я возношу Тебя
всегда во время мессы

Dziękuję Ci za to [...] że byłeś pewny że niepewny [...] i łza Ci stanęła w gardle jak pestka (*Pewność niepewności*, s. 401)
Спасибо Тебе за то [...] что Ты был уверен в том что ни в чем не уверен [...] что слезы Тебе подступали к горлу

smutny Jezus z gołymi plecami (*Wszystko smutne*, s. 585)
печальный Иисус полунагой

a Ty wciąż w ukryciu (*Zmartwienie*, s. 682)
a Ты все таишься

do mnie się idzie przez ogień (*Ogień*, s. 964)
ко мне идут сквозь море огня

Przedstawiona analiza konkretnych przykładów tłumaczenia wierszy Jana Twardowskiego na język rosyjski umożliwiła wyszczególnienie dychotomicznych strategii translatorskich, które wskazują na istnienie językowego obrazu świata. Przekład leksyki obrazującej Chrystusa nie ogranicza się jedynie do jej językowego odtworzenia, lecz ma związek z szerszym odniesieniem danej jednostki do rzeczywistości pozajęzykowej. Zarówno zastosowanie przekładu dosłownego, jak też tłumaczenia

adaptacyjnego niesie ze sobą perspektywę strat i zysków w przekładzie. W analizowanych tekstach częściej występuje przekład dosłowny w sensie zastosowania ekwiwalentnych jednostek języka docelowego, nie zaś w sensie stosowania neologizmów czy zapożyczeń. Użyte techniki świadczą o wymienialności światów. Obraz Chrystusa zaprezentowany w świecie wyjściowym został przełożony za pomocą środków świata docelowego. Przekład rozumiany jako restytucja JOS języka polskiego przyczynia się do wzbogacania znaczeń i znaczeniowego poszerzania pojęć w języku rosyjskim.

THE LINGUISTIC IMAGE OF CHRIST IN RUSSIAN TRANSLATIONS OF SELECTED JAN TWARDOWSKI'S POEMS

Summary

Jan Twardowski's poems translated into Russian language in comparison with original texts are the object of analysis. The subject matter of the works concentrates on the most important existential problems. The attitude toward sacrum is one of main feature of Twardowski's poetry, independently of the subject matter of works. The designation the linguistic image of Christ" in the title of the article means that proposed analysis is situated in investigative model of cultural linguistics which links to cognitive paradigm. The linguistic image of Christ is investigated in two dimensions. The Christ's attributes in JOS of Polish language were specified within the limits of monolingual analysis, whereas bilingual analysis showed what happens with the JOS when it is transferred to other language, in this case to Russian language.